

Geertje Mak, *Huishouden in Nieuw-Guinea. Zending en het kolonialisme van goede bedoelingen* (Zutphen: Walburg Pers, 2025). 336pp.
ISBN 9789464564419.

DOI: <https://doi.org/10.52024/q5x2km86>

Met een rammelend blikken busje riep hoogleraar gendergeschiedenis Geertje Mak herinneringen op aan de collectes voor de zending tijdens een presentatie over haar boek *Huishouden in Nieuw-Guinea*. Sommige toehoorders herkenden de busjes uit hun jeugd. Met een kleine gift konden mensen in de ‘Derde Wereld’ worden geholpen, mensen waarover de zendelingen zich hoopten te ontfermen. Die collectes bouwden voort op een eeuwenlange traditie van donaties voor zending en missie. Missionarissen en zendelingen werden de wereld in gestuurd om mensen te bekeren en te ‘beschaven’ volgens westerse normen. Een streven dat ook het kolonialisme ten goede kwam.

In dit boek bespreekt Mak het werk van de zendelingsechtparen van het Zeister Zendingsgenootschap in Nieuw-Guinea vanaf halverwege de negentiende eeuw. Mak ontrafelt het netwerk van grote en kleine gevers in Nederland die de zending mogelijk maakten. De theorie van ‘de gift’ van de Franse socioloog Marcel Mauss loopt als een rode draad door het boek heen. Volgens die theorie schuilt er in een gift de verwachting van wederkerigheid, bijvoorbeeld in de vorm van zingeving, het aanknopen en bestendigen van relaties of loyaliteit. Volgens Mak bemoeilijkten verschillende opvattingen over schenken, handel en economie de relaties tussen zendelingen en Papoea’s in Nieuw-Guinea.

Mak citeert veelvuldig uit de in zendingstijdschriften gepubliceerde verslagen, die vooral de opofferingen laten zien waarmee zendelingen hun beschavingsidealen hoopten te verwezenlijken en op die manier ook meer giften binnen hoopten te halen. Hun beschrijvingen van de culturen in Nieuw-Guinea waren oppervlakkig, onvolledig en eenzijdig. Mak zoekt naar de keerzijde van die beschrijvingen aan de hand van foto’s en antropologische inzichten. Een mooi voorbeeld is het dragen van kleding; voor de zendelingen was die om de naaktheid te bedekken, terwijl deze voor bekeerde Papoea’s soms vooral een rituele of spirituele betekenis hadden. Toch blijft de vraag hoe er vanuit de Papoea-gemeenschappen naar deze geschiedenis wordt gekeken. Mak erkent dat gemis overigens in haar conclusie, maar stelt dat zij in de eerste plaats het witte westerse zelfbeeld ten aanzien van de zending wilde onderzoeken.

Verschillende thema's van de zendingsgeschiedenis komen aan de orde. Met hun streven de bevolking volgens een westerse christelijke traditie te laten leven en werken, moest ook de oorspronkelijk levenswijze overboord worden gegooid. 'Huishouden', de boel overhoop halen, zo typeert Mak deze handelswijze. Het zijn bekende thema's in zendings- en missiegeschiedenissen, maar met haar beschrijving van de praktijk van het vrijkopen van kinderen – terwijl de slavernij toch al was afgeschaft in de Nederlandse koloniën – laat Mak zien hoe de zendingsidealen zover konden afglijden dat zelfs de gevers in Nederland hun twijfels hadden over de morele kanten van deze onderneming. De donkere kant van het vrijkopen van Papoeakinderen wordt steeds duidelijker in het boek. Het waren kinderen die bijvoorbeeld waren geroofd tijdens gewelddadige conflicten tussen bevolkingsgroepen. Soms kochten zij zieke of gehandicapte kinderen, maar ook gezonde kinderen werden op die manier 'geadopteerd'. De vrijgekochte kinderen werden gekapt, gekleed en kregen een nieuwe naam. Zij werden als het ware ontdaan van hun identiteit, 'lossnijden' noemt Mak dat. De kinderen werden opgenomen in het zendingshuishouden. Juist in die sociaaleconomische eenheid werden de verschillen pijnlijk duidelijk. De vrijgekochte kinderen waren allesbehalve gelijkgesteld aan de 'eigen' kinderen. Ze aten en sliepen apart, liepen blootsvoets en waren Indisch gekleed, terwijl de zendingskinderen Europese kleren droegen en voor scholing naar Europa werden gestuurd. Wanneer de pleegouders voor meerdere jaren op verlof gingen, bleven de geadopteerde vrijgekochte kinderen achter. Zij kregen nieuwe pleegouders. Hoe liefdevol de berichten over de vrijgekochte kinderen ook leken, ze werden met gemak uitgeleend of overgedaan aan andere zendelingsechtparen. De jongens sjouwden, bouwden, kapten hout en jaagden voor de zendelingen, terwijl de meisjes in hun keukens en tuinen werkten, en voor de kinderen zorgden.

Schrijnend is het verhaal van het vrijgekochte kind dat de naam Candace kreeg. Als één van de uitzonderingen werd zij in 1876 door zendelingen meegenomen naar Europa als dienstmeisje, kinderoppas en bezienswaardigheid. In Berlijn werd haar hele lichaam door een groep fysisch antropologen opgemeten en bekeken. Dat het bloed zo nu en dan naar Candace's hoofd steeg tijdens de vernederende ervaringen is de enige blijk van emotie die werd opgetekend, niet uit interesse over haar welzijn maar als deel van het fysisch onderzoek. In Utrecht kwam zij opnieuw in de belangstelling te staan toen zij werd gedoopt in de Jacobikerk onder toeziend oog van de kerkgemeente. Het eenvoudige en 'aandoenlijke' meisje – haar lage staat van ontwikkeling werd in Berlijn

bewezen – werd een christen; een succesverhaal voor de zending. De wijze waarop naar Candace werd gekeken, verklaart Mak aan de hand van de Johannes Fabians theorie over het concept van tijd, uiteengezet in zijn boek *Time and the Other*. Volken werden beoordeeld aan de hand van ontwikkelingsstadia: ‘anderen’ werden niet als tijdgenoten gezien, maar als mensen uit een tijd van verre voorouders. Zo werd de koloniale hiërarchie keer op keer bevestigd.

Kochten de zendelingen de kinderen vrij of kochten zij de kinderen? Stimuleerden zij met hun handelen misschien eerder de reeds verboden slavernij dan dat zij daar tegen optraden? Die vragen stelden de leden van de Utrechtse zendingsvereniging voor het eerst in 1895. Aan het vrijkopen kwam niet lang daarna een einde, maar hoe goed waren de bedoelingen nou eigenlijk? En voor wie waren ze goed? Mak plaatst ‘goede bedoelingen’ in haar conclusie tussen aanhalingstekens, maar soms lijkt deze dominees (klein)dochter te worstelen met de kerkgeschiedenis. Zij benoemt het ongemak om aan de goede bedoelingen van zendelingen te twijfelen. In dit mooi geïllustreerde boek lijkt zij dat ongemak te overwinnen en schetst zij een beeld van zendelingen die Nieuw-Guinea en haar bewoners misschien met in hun ogen goede bedoelingen, maar toch vooral met een gevoel van superioriteit, benaderden. Zij deden dat zonder interesse voor de cultuur en met weinig waardering voor de mensen wiens leven, werken, wonen en manier van opvoeden zij probeerden te veranderen ten behoeve van het Christendom en een westerse beschavingsideaal.

Ellen Klinkers

Francesca Piana, *Humanitarian Protection for Prisoners of War and Refugees in the Long Aftermath of the First World War* (Leiden: Leiden University Press, 2024). 299 pp. ISBN 9789087284213.

DOI: <https://doi.org/10.52024/w62k5q34>

Dit boek, een handelseditie van een proefschrift, biedt inzicht in hoe begin jaren twintig van de twintigste eeuw de restanten van de massale bevolkingsverplaatsingen die de Eerste Wereldoorlog had meegebracht, het onderwerp werden van *global governance*. De Volkenbond werd immers de spil in de lokale integratie, hervestiging of repatriëring van deze ontheemden.